

АНОТАЦІЯ

Пилипенко Л.Л. Етнополітичні процеси в Польщі (1918–1923): західноукраїнський контекст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія. – Національний університет біоресурсів і природокористування України МОН України, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН. Київ, 2020.

Зміст анотації. У дисертації на основі аналізу опублікованих і неопублікованих різновидових документів комплексно досліджено регіональний (західноукраїнський) аспект етнополітичних процесів у Другій Речі Посполитій від вибуху польсько-української війни до «правно-політичної» анексії Галичини.

Розділ 1 «Історіографія, джерела, теоретико-методологічні засади дослідження» складається з трьох підрозділів, у яких критично проаналізовано вітчизняну і зарубіжну археографію проблеми, обґрунтовано теоретико-методологічні основи дослідження, охарактеризовано архівні матеріали, що стосуються досліджуваної теми.

У підрозділі 1.1 «Висвітлення проблеми українсько-польських відносин 1918–1923 рр. у науковій літературі» розглянуто історіографічний доробок теми, насамперед праці українських і польських авторів.

В результаті аналізу сучасного стану наукових досліджень польсько-українських взаємовідносин, відродження національних державностей і становлення міждержавних кордонів встановлено, що праці кожного історіографічного періоду (міжвоєнної доби, періоду ПНР і СРСР, посткомуністичної Польщі й незалежної України) прямо чи опосередковано відображали суспільно-політичний/ідеологічний контекст доби, етнополітичні уподобання влади і соціуму. Конкретно-історичний матеріал 1918–1923 рр., як правило, ставав інструментом історичної політики влади.

Нині є потреба у відновленні двосторонніх польсько-українських наукових дискусій, творенні спільних археографічних баз із новітньої історії Польщі та України.

У підрозділі 1.2 «Археографія теми» вказано, що джерельна база міждисциплінарного дослідження охоплює: документи органів влади і управління Польщі, УНР, Української держави П. Скоропадського, ЗУНР та інших держав; матеріали міжнародних форумів і організацій, документи громадсько-політичних структур; спогади, щоденники та епістолярій учасників і очевидців подій; пресову кореспонденцію, статистичні матеріали, інформацію із соціальних мереж.

Здобувачка вважає, що найбільшої довіри заслуговують офіційні публікації документів історичної доби та архівні джерела – неопубліковані документи, що зберігаються у фондах Архіву Актів Нових у Варшаві (ААН), Національного архіву у Кракові (НАК), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), Центрального державного історичного архіву, м. Львів (ЦДАЛ), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО), Центру досліджень визвольного руху, Державного архіву Львівської області (ДАЛО), Архіву Державного архіву Волинської області (ДАВО), Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО), Державного архіву Тернопільської області (ДАТО). Критично осмислено наукову літературу доби ПНР і СРСР, матеріали владної і партійно-політичної преси.

Прийнята класифікація історіографічних праць та характеристика основних видових груп комплексу засвідчує його репрезентативність. Виявлена документальна база є достатньою для реконструкції регіональних етносоціокультурних трансформацій у Польщі після Першої світової війни, «узаконення» її нових східних кордонів.

У підрозділі 1.3 «Теоретичні основи та термінологічне забезпечення дослідження» сформовано термінологічну базу та теоретико-методологічні основи дисертації.

Характер роботи зумовив комплементарний підхід до вибору методів дослідження. При аналізі кожного з головних структурних компонентів міждержавних відносин і міжнаціональної політики використано як універсальні – загальнонаукові, так і спеціальні методи, здатні врахувати специфіку кожного компонента та забезпечити системне вивчення етнополітичних процесів у відродженій 1918 р. Польщі.

Розділ 2 «Пошук моделей примирення і співжиття в умовах відродження національного державотворення» складається з трьох підрозділів, у яких проаналізовано політику офіційної Варшави щодо реалізації своїх уявлень про геополітичну роль Польської держави в Центрально-Східній Європі та формування міждержавних взаємин на фоні загального ускладнення повоєнного міжнародного становища на континенті.

У підрозділі 2.1 «“Українська справа” у польській та українській політичній думці й практиці» показано, що відроджена 1918 р. Польща була послідовною в реалізації сформованих польським політикумом доктрин та концепцій щодо «вирішення» українського питання, але не реалізувала після Першої світової війни федералістську концепцію, яку швидко заблокувала праворадикальна партія національних демократів (ендеків), що прагнула забезпечити свою монополію в тогочасній представницько-парламентській системі держави і якнайшвидше полонізувати українців, представників інших національних меншин.

Стверджено, що процес інтеграції повоєнного польського соціуму ускладнювався наявністю інкорпорованих/окупованих інонаціональних регіонів, а також регіональної специфіки, насамперед Східної Галичини, що історично склалася, зокрема у добу Дунайської монархії.

У мирному Першолистопадовому 1918 р. повстанні українців і створенні ЗУНР польські політики не побачили ознак національно-визвольної боротьби,

тобто, подібного до польського відродження, бажання відновити національну державу, об'єднати етнічні терени. Тому польський політикум того періоду був єдиний у прагненні – не допустити відродження української державності у Східній Галичині, а також національно-державного єднання українців по обидва береги Збруча.

У підрозділі 2.2 «Польська етнополітична складова державотворення УНР/ЗУНР» вказано, що польська та українська національні ідеї зазнали докорінних ідеологічних та організаційних змін під впливом державотворчих процесів в Україні та Польщі, формування Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних догворів, де Україна, на відміну від Польщі, виступила не суб'єктом, а об'єктом чужої геополітики.

Показано, що динаміка революційних перетворень в Україні та Польщі упродовж 1918 р. поставила під сумнів домінуючий у попередньому році оптимізм щодо майбутнього українсько-польських міждержавних і міжнаціональних взаємовідносин. Політичні опоненти все більше усвідомлювали взаємну конфліктність двох патріотизмів, які на уламках Російської імперії та Австро-Угорської монархії відбудовували національні держави, формували політичні нації. Дипломатичні зусилля Української Держави зосереджувалися переважно у сфері підтримки союзних відносин з Центральними державами, через які як українці, так і поляки намагалися вирішити спірні територіальні питання. Незважаючи на рішучі дії українських дипломатів, Париж не бажав вести офіційний діалог з Директорією УНР і урядом ЗУНР, бо незалежна українська державність, не вписувалася в геостратегічні плани країн-переможниць.

У підрозділі 2.3 «Воєнно-політична боротьба за Східну Галичину в 1918–1919 рр.» вказано, що головною причиною польсько-української війни були спроби польських політиків розширити територіальні межі відродженої Польщі за рахунок українських етнічних територій і тим самим заперечити право західних українців на державно-національне самовизначення, соборність українських земель.

Українсько-польська війна (так вона трактувалася урядом ЗУНР і командуванням ГА) розгорталася у несприятливих для ЗУНР зовнішньо- і внутрішньополітичних умовах. Країни-переможниці, насамперед Франція, не зрозуміли і не підтримали державотворчих зусиль українців. Вони планували використати Польщу як надійного союзника у боротьбі проти більшовицької експансії у Центрально-Східну Європу, можливого відновлення німецького реваншизму і тому схвалили територіальні домагання Варшави на сході й заході. З цією метою Антанта підтримала Польщу на Паризькій мирній конференції, надала їй війську матеріально-технічну і кадрову допомогу.

Розділ 3 «Українсько-польський державно-політичний діалог в умовах загрози експансії більшовицької Росії (1919–1923)» складається з чотирьох підрозділів, у яких зосереджена увага на утвердженні авторитарного режиму в Польщі, загостренні міжнаціональних взаємовідносин у регіоні, поширенню антипольських настроїв в західноукраїнському суспільстві.

У підрозділі 3.1 «“Українська проблема” в політиці Польщі: геополітична, міждержавна, воєнна складові (1919–1920)», вказано, що на відносини між двома країнами впливало чимало як позитивних, так і негативних факторів, одним із яких був різновекторний державотворчий процес в Україні й Польщі, що відбувався майже одночасно і в єдиному геополітичному просторі, але в різних умовах.

Показано, що військово-політична ситуація, яка вкрай невдало склалася для Української держави і УНР у 1919 р., безпосередньо відобразилася на динаміці і змісті українсько-польських міждержавних переговорів, які Директорія УНР нерідко приховувала від проводу ЗОУНР. Неодноразові спроби державного перевороту, відсутність системного плану розвитку УНР, неузгодженість державно-політичних позицій керівництва УНР та ЗУНР (найперше в особі голови Директорії С. Петлюри та президента УНР-Ради Є. Петрушевича), несприйняття лідерами Антанти українського керівництва (нерідко лівих поглядів) як самостійного в управлінні країною, територіальні претензії сусідніх держав – Польщі, Росії, Угорщини, Румунії,

Чехословаччини, призвели до затягування, а подекуди і припинення системного діалогу між Польщею та УНР. Не сприяла соборницькому єднанню спроба окремих галицьких політиків, урядовців ЗУНР, командування ГА знайти військово-політичну підтримку в білій і навіть червоній Росії.

У підрозділі 3.2 «Ризький мирний договір 1921 р. та його етнополітичні наслідки для України та українців» констатовано, що Ризький мирний договір між Польщею та РСФРР і УСРР призвів до припинення бойових дій, фактичного анулювання Варшавського договору 1920 р. між Річчю Посполитою та УНР, встановлення нового міждержавного кордону (до Польщі відійшли західні землі України і Білорусі). Вказаний договір призупинив польсько-українську війну. Однак зафіксовані у ньому умови не враховували позицію УНР і ЗУНР, адже кабальний договір відновлював історичний поділ українських земель, перервав легальну діяльність Ради Республіки і урядових структур УНР у Тарнові й Варшаві, Української дипломатичної місії у Варшаві, ліквідував табори інтернування Армії УНР. Ризькі ухвали опротестував на міжнародній арені еміграційний уряд ЗУНР/Галицької республіки. Функції офіційного представника наддніпрянської військово-політичної еміграції поступово перейняв створений у квітні 1921 р. Український центральний комітет із центром у Варшаві та філіями у регіонах.

У підрозділі 3.3 «Український визвольний рух на захисті державності й соборності українських земель (1920–1923)» вказано, що кінцевою метою політики польських урядів у Галичині було перетворення її в інтегровану частину Польщі. Задля цього щодо українців застосовувалася політика національної асиміляції, проти якої активно виступали українські партії і громадські угруповання. Більшість українців, за ініціативою української народної і української соціально-християнської партій, ухилилися від владного перепису населення регіону 1921 р., що мав ствердити нібито польську етнічну більшість у новостворених трьох воєводствах. Кожен третій український юнак проігнорував у 1922–1923 рр. призов до польського війська.

Вказані заходи окупаційної влади, а також заборона вживання назв «Україна» і «українці» (1920) радикалізували праву і ліву складову українського визвольного руху. Частина українського політикуму, насамперед із середовища наддніпрянської військово-політичної еміграції, робила спроби нав'язати діалог із польською владою.

У підрозділі 3.4 «Соціально-економічна складова регіональної етнополітики Польщі» встановлено, що після Першої світової війни економіка Східної Галичини і Західної Волині, хоча і не мала преференцій від центральної влади, поступово відновлювала обсяги продукції, модернізувала виробничу базу, бо до цього спонукали ринкові відносини, достатній робітничо-кадровий потенціал, конкуренція між національними коопераціями і торговими структурами. Дестабілізаційним чинником розвитку аграрного сектора стала польська військова колонізація – надання наділів військовим осадникам, які виконували не лише виробничі функції, а стали засобом колонізації краю, де переважало українське населення. Доведено, що масове безробіття, аграрне перенаселення, відновили еміграцію українців до Північної (заможніших) і Південної (зубожілих) Америки.

Матеріали дисертації підтвердили, що авторитарній владі Другої Речі Посполитої так і не вдалося розв'язати питання національних меншин, а тим більше гармонізувати/толерувати українсько-польські міжнаціональні відносини у Східній Галичині й Західній Волині. Відтак до сих пір у цьому регіоні функціонує травматична історична пам'ять про міжвоєнну добу.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, УНР, ЗУНР, Антанта, Східна Галичина, Західна Волинь, визвольний рух.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пилипенко Л. Л. Проблеми та перспективи україно-польських відносин (1918–2000 рр.). *Вісник аграрної історії: збірник наукових праць*. Київ, 2016. № 18. С. 44–48.
2. Пилипенко Л. Л. Національне питання в україно-польських відносинах (1918–1939 рр.). *Вісник аграрної історії: збірник наукових праць*. Київ, 2017. № 19–20. С. 102–108.
3. Пилипенко Л. Л. Національно-визвольний рух у західній Україні в міжвоєнний період (1918–1939 рр.). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: історичні науки. Том 29 (68). № 2. 2018. С. 15–20.
4. Pylypenko L., Bilan S. Periodization of Development of Ethnic Relations of Western Ukraine and Poland (1918–1939). *EUREKA: Social and Humanities*. Number 2. 2018. P. 39–44.
5. Pylypenko L. L., Bilan S. O. National Liberation Movement in Western Ukraine in the Interwar Period (1918–1939). *Relevant issues of development and modernization of modern science: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”. 2018. P. 284–300.
6. Pylypenko L. L. Relationship of Ukraine and Poland after the end of the First World War (1917-1920). *World Science*. issue 10 (38). vol. 2. P. 38-40.
7. Pylypenko L. L., Bilan S. O. Background of Ukrainian-Polish contradiction. *Social and legal aspects of the development of civil society institutions: collective monograph*. Part I. Warsaw: BMT Erida Sp.z o.o. 2019. 536 p.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Пилипенко Л. Л., Білан С. О. Історичний аналіз міжнародних взаємин України з Польщею в період з 1918 по 1939 роки. *Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20–21 січня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 31–33
2. Пилипенко Л. Л. Проблеми відносин України з Польщею (1918–1939 рр.). *Україна–Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16–17 березня 2017 р.). Київ, 2017. с. 94-95
3. Пилипенко Л. Л. Історіографія, джерела та теоретико-методологічні засади дослідження відносин України та Польщі. *Роль молоді у розвитку АПК України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 20–21 березня 2017 р.). Київ, 2017. С. 49-51
4. Пилипенко Л. Л. Історіографія міжнародних взаємин України та Польщі. *«Инновационное развитие науки нового тысячелетия»* (г. Ужгород, 21-22 апреля 2017 г.). Херсон : Издательский дом "Гельветика", 2017. С. 21-23
5. Пилипенко Л. Л. Історіографія відносин України та Польщі в період між 1918 та 1939 роками. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 26–27 травня 2017 р.). Дніпро, 2017. С. 112-113
6. Пилипенко Л. Л. Періодизація міжнародних взаємин України з Польщею (1918-1939 рр.). *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти*: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (30–31 травня 2017 р.). с. 148-149
7. Пилипенко Л. Л. Висвітлення проблеми українсько-польських відносин впродовж 1918–1921 років у науковій літературі. *Лабіринти реальності*: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. Конф. (25 жовтня 2017). С. 180-182

8. Пилипенко Л. Л. Основні етапи взаємин України з Польщею (1918-1939 рр.). *Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття*. Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 22-23 грудня 2017 року). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 1. С. 99-102
9. Пилипенко Л. Л. Основні стадії взаємин України з Польщею (1918-1939 рр.). *Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку* (м.Одеса, 19-20 січня 2018 р.). Одеса: ПЦДПС, 2018. С. 16-20
10. Пилипенко Л. Л. Аналіз етапів взаємин України з Польщею (1918-1939 рр.). Збірник матеріалів ІV Міжнародної конференції молодих вчених «Актуальні проблеми наук про життя та природокористування» (25-27 квітня 2018). Київ, 2018. ч. 2. С. 68-69
11. Пилипенко Л. Л. Витоки національно-визвольного руху у Західній Україні в міжвоєнний період (1918-1939 рр.). *Цілі сталого розвитку третього тисячоліття: виклики для університетів наук про життя*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, Україна, 23-25 травня 2018 року: матеріали конференції. Київ. Т. 4. С. 246-248
12. Пилипенко Л. Л. Взаємовідносини України і Польщі після закінчення першої світової війни (1917-1920 рр.). *Історичні, соціологічні, політичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 21-22 вересня 2018 р. Херсон, 2018. С. 18-22
13. Пилипенко Л. Л. Політичні взаємини між українцями і поляками у 1918-1919 роках. *Українська дипломатія в добу національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.): історія, проблеми, протиріччя*. Зб. наукових праць міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 21-22 лютого 2019 р. Київ: Міленіум, 2019. С. 67-68
14. Pylypenko L. The first political contacts between Ukrainians and Poles during the november National democratic Revolution of 1918. *Humanitarian approaches to the Periodic Law // Science and society*. Proceedings of the 9th

International conference. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. 2019. pp. 154-159

15. Pylypenko L. Political interaction between Ukrainians and Poles during 1918-1919. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 1-2 лютого 2019 року). Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2019. С. 15-18

16. Pylypenko L. L. The basis of Ukrainian-Polish divergence. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність». Дніпро: Охотнік, 2019. С. 112-113